

## Šventumos prezencija peizaže ir spalvų ekstazė XX a. II pusės lietuvių poezijoje: Mikalojaus Konstantino Čiurlionio pėdsakas

The Presence of Holiness in Landscape and the Ecstasy of Colours in Lithuanian Poetry of the Second Half of the Twentieth-Century: The Footprint of Mikalojus Konstantinas Čiurlionis

GINTARĖ BERNOTIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://ror.org/05ogfgn67>

[gintare.bernotiene@liti.lt](mailto:gintare.bernotiene@liti.lt)

<https://orcid.org/0000-0002-4706-3987>

---

*Santrauka:* Straipsnyje svarstomas klausimas, į kokias idėjas ir pasaulėvokos bruožus, perimamus iš M. K. Čiurlionio dailės kūrybos, reagavo XX a. 7-ame deš. debiutavę, gamtos mistiką jautę poetai: Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas ir Jonas Juškaitis. R. Okulicz-Kozaryno atskleistas lenkų literatūros, o ypač Juliuszo Słowackio poemų (istoriosofinės *Anhelli* ir epopėjinės, simbolinės poemos *Karalius-Dvasia*, apibūdinančios lenkų tautos istoriją kaip tautos dvasios įsikūnijimų seriją), poveikis Čiurlionio menui skatino gilintis į lietuvių akademiniuose tekstuose XXI a. jau plačiau diskutuojamus metafizinį mąstymą ir šventumos patirtis, aki-vaizdžias dailininko kūryboje, o lietuvių poezijoje pasireiškusias ekstatiniais spalvų regėjimais, pakilia retorika ir hermetiniais įvaizdžiais. Komparatyvinis metodas leido išryškinti Čiurlionio ir minimų poetų percepcijos persidengimus dailėje ir poezijoje, iš esmės sekant glaudžia kraštovaizdžio ir istorinės tematikos santykio linija. Svarstyta, kaip apolitiška Čiurlionio kūryba sovietmečiu paveikė eilėraščių teurginį etosą ir priešinimosi kultūra patosą, koks Čiurlionio, kaip nacionalinio genijaus, vaizdinys poezijoje formavosi po 1990 m.

**Received:** 28/11/2025 **Accepted:** 21/12/2025

Copyright © 2025 Gintarė Bernotienė. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

*Raktažodžiai:* Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Juliusz Słowacki, metafizika, istoriosofija, Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas, Jonas Juškaitis.

*Abstract:* The article discusses the reception of some ideas and worldview adopted from Mikalojus Konstantinas Čiurlionis's paintings by poets Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas and Jonas Juškaitis, who debuted in the 1960s and were sensitive to the mysticism of nature. Radosław Okulicz-Kozaryn's arguments that the Polish literature, especially Juliusz Słowacki's poems (the historiosophical poem "Anhelli" and the epic-symbolic poem "The Spirit King," describing the history of the Polish nation as a series of incarnations of the national spirit) had an influence on Čiurlionis's art encouraged to look deeper into metaphysical thinking and experiences of holiness discussed more widely in Lithuanian academic texts in the twenty-first century. Evident in the Čiurlionis's work, they have been manifested in Lithuanian poetry through ecstatic visions of colour, high style rhetoric and hermetic imagery. The comparative method enabled to highlight the overlaps in the perception of Čiurlionis and the aforementioned poets in art and poetry, noting the close relationship between landscape and historical themes. The author of the article considers the influence of Čiurlionis's apolitical work on the theurgic ethos of poetry and the pathos of the cultural of resistance during the Soviet era, as well as the formation of the image of Čiurlionis as a national genius in poetry after 1990.

*Keywords:* Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Juliusz Słowacki, metaphysics, historiosophy, Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas, Jonas Juškaitis.

*Kalbą iš saulėtosios dvasios pasiėmė / [...] / [...] / Ir ne sakytinę,  
o iš dvasios išsiveržusią švytėjimu.  
Juliusz Słowacki, Karalius-Dvasia [II, XV]*

## Prielaidos

150-ieji M. K. Čiurlionio gimimo metai jo palikimo tyrinėtojus pakreipė naują jo kūrybos peržvalgų linkme. Ir šis straipsnis atsirado mėginant suprasti, į kokius giluminius impulsus iš Čiurlionio meninio palikimo visumos reagavo lietuvių poezija, konkrečiai – trys sovietmečiu debiutavę autoriai: Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas ir Jonas Juškaitis. Tyrinėti pasirinkau *peizažo* tematiką ir *koloristinį* aspektą Gedos, Gutausko ir Juškaičio poezijoje, kurios minėtais atžvilgiais tiesiogiai su Čiurlionio tapyba nelyginau ir gilinausi ne tiek į figūra-

tyvųjį, ekfrastinių atitikmenų saistomą kūrinių lygmenį, o į bendresnį idėjų, *pasaulėvokos* klodą, kuris ir Čiurlionio tapyboje, ir autorių poezijoje atsiveria tik siejamas tam tikrų aspektų, iškeltas specifinio rakurso ir estetiškos percepcijos išgvildenamas ieškant, kaip atskiruose kūriniuose artikuliuotos *šventumos pajautos*. Būtent toks temos formulavimas – šventumos pasireiškimas per *ekstatinius spalvų regėjimus poezijoje* – į analizę leido įtraukti visiems nagrinėjamiems autoriams būdingą metafizinį pasaulio patyrimą, aptartą trijuose Gedos, Gutausko ir Juškaičio poezijai skirtuose straipsniuose (Bernotienė 2018; 2023; 2019), ir į metafiziką atsigręžti, anot Czesława Miłoszo kūrybos kraštovaizdžius aptarusių Viktorijos Daujotytės ir Mindaugo Kvietkausko, pirmiausia kaip į „sielos, sąmonės problem[ą]“ (Daujotytė, Kvietkauskas 2011).

Sielos klausimo įtraukimą į svarstymus apie peizažą pagrindžia lietuvių pasaulėvokai būdingas *jausminis santykis su gamta*, pasireiškiantis, kaip ryškinta straipsniuose, augalijos sudvasinimu, kraštovaizdžio sakralizavimu, tikėjimu sielos amžinumu, metempsichotinių tikėjimų rudimentais. Šioms pajautoms artima romantikų panteistinė pasaulio ir Būties srauto samprata, Vienio, emanacijos, Dievo, kaip vienintelės begalinės substancijos, idėjos, ryškios šiuo požiūriu ypač artimoje Gedos ir Gutausko kūryboje, besiremiančioje senosiose Egipto, Graikijos kultūrose kultivuota sielos amžinumo samprata. Romantikų filosofijoje dvasios, sielos, jausmų ir jausmingumo iškėlimas, vaizduotės sureikšminimas santykį su religija darė daugialypį. Buvo pripažįstama „[p]irmykštė žmogaus ir gamtos vienybė, [...] skilim[as] [...] bei numatomo susijungimo galimyb[ė]“ (Wheatherby 2016: 257), nenuilstamai ieškant sielos, kaip „metafizinio organo“, teleologinių apibrėžčių.

Šiuolaikiniuose čiurlionistikos tyrimuose – Antano Andrijausko dvitomyje *Čiurlionis: Nesuprasto genijaus tragiškas skrydis* ir Radosława Okulicz-Kozaryno monografijoje *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios įpėdinių: Čiurlionio kūryba „Jaunosios Lenkijos“ kontekste* – praskleisti mistiniai Čiurlionio kūrybos ir jos interpretavimo dėmenys, atsižvelgiama į gilesnę dvasinę realybę, pabrėžiamos Čiurlionio kūrybos sąsajos su lenkų literatūros tradicija ir Romantizmo – paskutinės epochos, sielos klausimą laikiusią kertiniu pasaulėvokos dėmeniu, – idėjų išsiskleidimas Vilniaus romantikų Adamo Mickiewicziaus ir Juliuszo Słowackio kūryboje. Okulicz-Kozarynas plačiai rašo apie nenuginčijamą poveikį Čiurlionio pasaulėvokai ir kūrybai turėjusį Słowackio mistinį kūrinį *Karalius-Dvasia* – epinę ezoterišką istorijos viziją (*Król-Duch*, pradėtą apie 1845 m., neužbaigtą, tik

1925 m. publikuotą visą), kurioje, kaip ir Mickiewicziaus mesianistiniame tautų išganymo projekte – *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygoje (Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego, 1832 m. išleistose Paryžiuje)*, Lietuvai numatytas išskirtinis vaidmuo (Okulicz-Kozaryn 1995: 634). Okulicz-Kozaryno tyrimai, *istorinės tematikos ir peizažo* kaip vieno iš nacionalinio tapatumo formantų *tiesioginis susietumas* paskatino šiame straipsnyje kelti klausimą, ar istoriosofinis lenkų literatūros stimulus buvo atpažintas XX a. lietuvių poetų ir ar Čiurlionio kūryba galėjo būti su tuo tiesiogiai susijusi.

Metodologiškai šis tyrimas grindžiamas tam tikrus poezijos ir dailės kūrinių bruožus tipologizuoti leidžiančia komparatyvine žiūra, „klajojančių“ siužetų išskyrimu<sup>1</sup> ir nagrinėjamų reiškinių ryšių siejimu su kultūros istorijos faktais. Šventumos raiškai apibrėžti pasitelktas stebuklingus atvaizdus tyrinėjusios Tojanos Račiūnaitės aptartas švytėjimu pasireiškiantis stebuklingumo komunikatyvumas (Račiūnaitė 2014: 125), o ekstatinės būsenos poezijoje išskiriamos pagal aukštąją retoriką ir būdingą spalvyną. Kadangi analizuota daugiausia sovietmečiu sukurta lietuvių poezija, į dailės ir poezijos kūrinių skaitymą įsiterpia nepasakyto, nutylėto, išstumto turinio poetika, atitinkanti ir Čiurlioniui būdingą netiesioginę meninę artikuliaciją; tam dėmesio skirta antroje straipsnio dalyje.

## Klausimų spektras. Įvadas

Kaip išsyk priartėti prie kelių surizgusių, tačiau nehomologiškų problemų, prie Čiurlionio tapyboje regimos šventumo prezencijos? Ar spalvos gali būti šventybės indikacija ir atitinkamo poezijoje? Kokios idėjos, kokių požiūrių pernaša veikė Čiurlionio kūrybos recepciją XX a. 7-o deš. debiutavusių lietuvių poetų kartoje? Ar juos tiesiogiai veikė Mickiewicziaus ir Słowackio poemos, kaip parodo Okulicz-Kozarynas, lėmusios paties Čiurlionio tapybos genezę ir vėlesnį interpretavimą? Ar ir koku būdu apolitiška Čiurlionio kūryba galėjo inspiruoti aiškų eilėraščių teurginį etosą ir priešinimosi patosą? Ar vien hermetinis kodas gali paaiškinti įsivaizduojamas egzistuojant tiesiogines motyvų sąsajas (šiuo

1 Kaip šios metodologinės krypties pradininkai minėtini meno istorikas Aby Warburgas ir jo projektas *Mnemozinė*, Gastono Bachelardo literatūrologinės studijos *Ugnies psichoanalizė, Vanduo ir svajonės* bei Silvestro Gaižiūno komparatyvinė studija *Klajojantys siužetai baltų literatūrose*.

atveju – jungtųjų topo ir Šventojo pavasario bei paaukojimo, kaip interpretuota 1913 m. Igorio Stravinskio balete ar Sandro Botticellio paveiksle „Veneros gimimas“ (~ 1480 m.))? Tyrinėtuose Gedos, Gutausko ir Juškaičio kūrinuose daugiaprasmius įvairaus kolorito vaizdinius sieti įgalino dilgėlės motyvas. Gedos poemose *Ledynas baltas kaukaspenis* ir *Delčia rudenė deivė*, Gutausko eilėraštyje „Tėvyne, Šiaurės augale“ ir ankstyvojoje Juškaičio poezijoje dilgėlės motyvas tematizavo vietas, t. y. Tėvynės (Juškaičio tėviškės, Gedos vizijų protėvynės), svarbą, o patį Tėvynės vaizdinį atskleidė kaip asocijuotą su skaudumu, sielvartu, praradimu bei hermetiškai deformuotą – Tėvynę vaizduojantis kaip augališką slėpinį, baltišką ir krikščionišką tradicijas sujungiantį per sielos, pasak Aristotelio, būdingos ir augalams, prezenciją. Suvokimą, kad sielos problematika jungia dieviškąją, žmogiškąją ir augalo būtį, iš vizijų supintoje poemoje *Ledynas baltas kaukaspenis: Vasaros psalmės. 14 stočių* (1965–1967) perteikė Geda. Šioje poemoje dantiškoji gyvenimo kelionė perrašyta vaizdiniais, kuriais siekta permąstyti ir vietą, kraštovaizdį: Geda kvietė šiaurietiško Kristaus pavidalus atpažinti augalijoje, gyvūnijoje, mineralų formose, erdvės tektonikoje ir kraštovaizdyje, atsiremiant į Viduramžių krikščionių mistiko Pseudodionisijaus Areopagito gvildentą gyvybės, kaip vieno iš Dievo vardų, problemą (Makselis 2016: 38).

Dilgėlės vaizdinys simboliškai susiejo trijų abstrakčių idėjų (Tėvynės kraštovaizdžio, Madonos ir metafizinės pasaulį gobiančios dvasios) plastines išraiškas ir išsiskyrė realistinį vaizdavimą paneigiančiomis spalvinėmis charakteristikomis – sidabrinu švytėjimu, melsvumu, ugnies atšvaitais (Gutausko), Gedos mėlynos ir baltos akcentais (ir Švč. M. Marijos apibūdinime „naktinis žiedas liūdinčia galia“), o Juškaičio eil. „Auksinė giesmė“ – baltumu, gobiamu auksinio ir žydro halo. Tai vis su *sacrum* komunikatyvumu, kaip parodė Račiūnaitė, susiję vaizdavimo ypatumai. Kaip ir šventuose paveiksluose, gyvybingumą, stebuklingą galią čia reprezentuoja švytėjimas (Račiūnaitė 2014: 125). Sakralizuojamas Tėvynės kraštovaizdis yra gyvybingas, jame atpažįstami (individų) metempsi-chotinių atgimimų<sup>2</sup> pėdsakai, o šventumas patiriamas kaip sklindantis iš augalų.

2 Vienos nuomonės šiuo klausimu religijų istorikai nepateikia: Algis Uždavinys egiptiečių teurgiją apibūdino kaip tokią, kurioje „siela ... pakeičia vieną gyvenimą kitu“ (Uždavinys 2016: 27), Leibnicias nepripažino sielų migracijos, teigė egzistuojant sielų transformaciją Dievo preformacijos būdu (Wheatherby 2016: 54), mitologas Dainius Razauskas pabrėžia metamorfozę, o ne metempsichozę lietuvių tikėjime (Razauskas 2025).

Koloritas poezijoje gal net ryškiau nei nuosaikių pastelinių tonų Čiurlionio tapyboje išskiria tas vietas, kuriose medžiaginė, fizinė, realioji ir dvasinė gelmės viena kitą atitinka ir viena su kita persidengia, yra pamatomos.

Šią subtilią fenomenologinę realybėje išvelgiamo antgamtiškumo pajautą tapybos kūrinyje ar eilėraščio meniniame vaizde identifikuoti sudėtinga. Tam reikalingas ypatingas jautrumas, tam tikra vizualaus ar žodinio teksto skaitymo konvencija, sisteminis saitas, kuris yra ar iš dalies sutampa su konkretaus meno stiliaus ar epochos kodifikuota pasauležvalga – interpretaciniu kūrinii raktu. Todėl, ieškodama ekstatiško regėjimo atvejų lietuvių poezijoje bei Čiurlionio dailėje, dėmesį kreipiau ne tik į peizažo formules ir koloritą, bet ir į jais perteikiamą latentinį *mistiškumą*, pritardama menotyrininkės Rasutės Žukienės traktuotei, jog „[Čiurlionis – GB] liko artimesnis tradicinėms Šiaurės romantikų, ypač C. D. Friedricho bei jų neoromantinių sekėjų, nuostatoms. Šiaurės romantikai ne tik stengėsi išreikšti *dvasinę tikrovę per gamtos vaizdavimą*, bet ir pačioje gamtoje ieškojo dvasinių apraiškų“ (Žukienė 2004: 197).

Lietuvių poezijos tradicijoje yra konvencionalių vaizdinių (pvz., simbolistinėje Jurgio Baltrušaičio poezijoje figūruoja melsvuma, žydruma kaip formuliniai apibūdinimai, ženklinantys išsiliejimą ir sugrįžimą į Vienį: „Siaudžia tarytum audra šviesos upė tyra, / Kur žemčiūguose žydi gegužė žydra, / Kur liepsnota žara dega Dievo Aušra, / Kur beribė erdvė atdara...“ (Baltrušaitis 2007: 27), įtraukiantys ir laiko aspektą – pavasarį. Yra ir tipingų peizažo įvardijimų (Jono Aisčio „Laukas, kelias, pieva, kryžius / Šilo juosta mėlyna, / Debesėlių baltas išas / Ir graudi graudi daina“), kurie mažai kinta net varijuojami (Justino Marcinkevičiaus „Laukas, kelias, pieva, upė“), nepasižymi deformacija ir todėl, regis, priklauso objektyvumo sferai. Gedos, Gutausko, Juškaičio kūryboje ieškojau kitokio, subjektyvaus, pamatymo, kuriame dalyvautų spalva, kuris būtų susijęs su kraštovaizdžiu ir, pageidautina, su augalija, kaip įdvasinto gamtovaizdžio dalimi.

Gamtovaizdis yra vienas nacionalinio identiteto dėmenų, jo ir istorijos siejimas, ateinantis iš Romantizmo, būdingas visų 3 poetų pasaulėvokai: tai ne tik išplėtotos kuriančiosios Dvasios, *genius loci* pajautos, bet ir jas apmąstančių, per/kuriančių *istorinių asmenybių* įrašai mentalinėje kartografijoje. Gausiausiai jų rastume Gedos eilėraščiuose. Tautos likimo, istorijos vingių ir jo giminės kilmės klausimai Gedai rūpėjo visais kūrybos tarpsniais. Klausiant, ar lietuvių poezijoje reaguota į istoriosofinius galimai Čiurlionį įkvėpusius Mickiewicziaus ir Słowackio kūrinius ar bent į juose išskylančią kraštovaizdžio paslaptį, slė-

pingumą, sakytina, jog poezijoje tai susiję su žymiuosius Vilniaus romantikų kūriniais akumuliviausia priešinimosi rusų imperializmui tema. Sukilimų patirtys po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m., XIX a. ir XX a. tęsūs tautinė priespauda literatūroje reikštos Tėvynės meilės skaudumo motyvu ir su juo koreliuojančiu dilgėlės vaizdiniu. Gedos „Eilėraštis Dionizui Poškai“, Žemaičių sąjūdžio veikėjui, taip ir pradamas: „Dionizai Poška, pabučiuok Adomą / Mickevičių, šaltu absurdišku bučiniu, / Lietuvos nebėra [...]“<sup>3</sup> (Geda 2001, 252). Būtent asmenybių istoriškumas šias vaizdinių ir siužetų jungtis įgalina tyrinėti *lyginamuoju kultūros istorijos* aspektu, o lenkiškasis kontekstas, kreipiantis link metafizinės tautos, metempsichozės<sup>4</sup> kaip tobulėjimo ir atpirkimo temų, savitai įgilina ši iš esmės romantinių kategorijų tyrimą.

## Ekstatinė spalvų raiška

Ankstyvoji Gedos poezija išsiskyrė galingais, tarsi stambiais potėpiais brėžiamais, baltos, žalios ir raudonos spalvų akcentais: „Miškai staiga pasistumia į gylį, / didingai baltos plokštumos – dangus“ (S, 56), „žalių šakų erdvėj paskleidę pušys. / Raudonas kaimas. Baltas gyvulys“ (Geda, Jotvingių žemė, 18), poemos „Strazdas“ aukos scenovaizdyje (turima omenyje dėl sukilimo baudžiama Lietuva) raudonos spalvos yra Strazdo, mitinio herojaus, Lietuvos tėvo, trajektorija žemėn („raudonai – statmenai – į jį Pasaulis plaukia“, S, 33), „Raudonas vėjas – Beribiuos erdvių plotuos“ atveria milijonus protėvių „Raudonam – Šiaurės – moly“ (S, 34). Paulius Jevsejevas ekstatinį išgyvenimą laiko

3 Toliau cituojant iš rinkinio *Sokratas kalbasi su vėju* skliaustuose žymima santrumpa S ir puslapio numeris.

4 Svarbus niuansas, kuriuo pasidalijo Nida Gaidauskienė, yra tai, jog Słowackis buvo sukūręs „originalią metafiziką, pagal kurią tautos atpirkimas vyksta ne pagal krikščionišką doktriną, bet dvasinėje tautos ir pasaulio evoliucijoje išvelgiant daugybę persikūnijimų, kol pasiekiamas tyrumo būseną“. Literatūrologė, kardinolo Stefano Wyszyńskiego universiteto Varšuvoje profesorė Magdalena Saganiak monografijoje *Logos Słowackiego: Struktura myśli i teksta* konkrečiai nurodo, jog Słowackis „asimiliavo krikščioniškąją Logos doktriną, platonizmą, neoplatonizmą, Schellingo tipo dialektiką, Hegelio dialektiką, Artimųjų Rytų mokymus (ypač metempsichozės) [...]“ (Saganiak 2021: 394–395), bet liko europinio misticizmo tradicijoje. Jis sukūrė „originalią simbolių kalbą [...], formuojančią tiesioginių dvasinio pasaulio išvalgų [...], persipynusių su filosofinėmis kategorijomis (nebūtinai akivaizdžiomis teksto paviršiuje kaip sąvokos ar idėjos), tinklą“ (Saganiak 2021: 395).

būdingu Gedai (Jevsejevas 2022: 155). Intensyvaus spalvų potėpio įspūdį dažnai lydi ekstatinis sušukimas: „Baltumas žemės!“, šiuo atveju pats žymintis epifaniją, esmės pasirodymą: „tai blezdingų šviesa / užkloja erdvėmis pasaulį lėtą, / ir tai, kas buvo liki šiolei slėpta, / iškyla jau kaip švytinti dvasia: // Ūksmėtų jovarų ūmus baltumas / ir mano giminės benamiškumas“ (S, 58). Vaikams skirtoje skaidrios metafizikos poezijos knygelėje *Baltojo Nieko dainelės* baltumas lieka kaip blausus mistinio krikščionių kreipinio į Švč. Mergelę Mariją *nive candidior* priminimas (nesuteptumo, šventumo nuoroda – „baltesnė už sniegą“, plg. „O po tais paparčiais / Tėviškėlė miega, / Tėviškėlė mano / Baltesnė už sniegą“, Geda 1977: 14), o „vėjo papartys“ yra analogiškas slėpinys, kaip matysime, Gutausko eilėraštyje „Tėvyne, šiaurės augale“ (Gutauskas 1976: 56–58) minimai „šurkš[čiai] dilgėl[ei] vėjo rankoje“: atsikreipiama į šventosios dvasios veikimą, matomą augaluose, o tėvynė iškyla kaip maldos adresatas. Poemoje *Ledynas baltas kaukaspenis* jovarų (lietuvių mitologijoje gyvybės medžio) ūmus baltumas žymi vietą, kurioje būta ir į kurią sugrįžtama (galimą sieti su rastąja vieta milašiškąja prasme), ir kontrastuoja su smelkiančiu ilgėjimusi namų, vienu iš Romantizmo topų. Šią grynai metafizinę Tėvynės, kaip skirtosios vietos, temą Geda susieja su istoriniais įvykiais ir taip išbaigia, anot Antano Maceinos, Romantizmo idėjų triadą: istorijos, bendruomenės ir religijos<sup>5</sup>. „Eilėraštyje Dionizui Poškai“ baltos dilgėlės motyvas ženklina praradimą, gedulą<sup>6</sup> ir paaiškina nenuoseklų proleptinį bei analeptinį Lietuvos istorijos regėjimą. Aukštą proregio toną (ir ekstatinį baltos spalvos regėjimą) sielojantis dėl Lietuvos, kaip valstybės, išnykimo rodo ir retorinis pakilumas, eksklamacija:

gieda Prūsija, vištos, einančios mirti,  
 gieda Mickevičius, apleisdamas Lietuvą,  
 gieda akmenys, gieda ugnis,  
 gieda balta dilgėlė  
 palei Trakus, ak, palei Trakus,

- 
- 5 Cituojama iš Jono Šlekio straipsnio: „A. Maceina savo laiku konstatavo, jog romantika nebuvo tik literatūrinis sąjūdis. Romantika buvo savotiška gyvenimo filosofija, kurią apsprendė trys pagrindinės idėjos: istorijos, bendruomenės ir religijos“ (Šlekys 2001: 127).
- 6 Visuose čia cituosimuose poezijos pavyzdžiuose dilgėlės figūra turi implikuotą našlaitystės, našlytės reikšmę, kaip nurodo etimologai, bendrą semantinį požymį – „pergyvenusi kieno nors mirtį“, „priklausanti nuo mirusio žmogaus“. Žr. <https://etimologija.baltnexus.lt/?w=na%C5%A1%C4%97> [žiūrėta 2025 06 25].



kruvina dilgėlė,  
suuodusi kraują Kęstučio (S, 252).

Spalvos pokytis (balta / kruvina dilgėlė) traktuotinas taip pat kaip ir šventųjų paveikslų komunikavimas įspėjant apie gresiančią ar įvykusią nelaimę (Račiūnaitė 2014: 134, 135):

Dionizai, [...]  
širdim, pašauk tuos, kurie klauso:  
žvirblį, voverę, žmogų, Mickevičius  
miršta toli, Prancūzijoje,  
Lenkija miršta, *miršta šaknis dilgėlės*, [išskirta mano – GB]  
[...] užslenka  
ledas tamsus, Dionizai,  
hebrajiškas, rusiškas,  
vokiškas ledas, širdie,  
o širdie Lietuvos (S, 253).

Būtent dilgėlės šaknis čia nurodo istorinį pavergtos Tėvynės siužetą, unijinę Lietuvos ir Lenkijos valstybę, apie kurią 1832 m. *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygoje* Mickiewiczus rašė:

85. Ir atseikėjo jiems *Dievas*, nes didi Lietuvių tauta, Lietuva, susijungė su Lenkija, kaip vyras su žmona, dvi sielos viename kūne. Ir nebuvo niekad iki tol tokios Tautų sąjungos. Bet vėliau bus.

86. Nes ši Lietuvos ir Lenkijos sąjunga, šios vedybos, yra būsimo visų Krikščioniškų tautų susijungimo – vardan Tikėjimo ir Laisvės – provaizdis (Mickevičius 2019: 22).

Jungtvių topu (*unio mystica* variacija) grįstas ir Gutausko eilėraštis-malda „Tėvyne, šiaurės augale“, kuriame sužieduotiniai yra obelių sodas ir vaikai – tremčių, okupacijų išskirti Tėvynė ir tauta, o pačios jungtuvės nurodo ir biblinį Dievo santykį su tauta. Gutauskas nevaizduoja konkrečių istorinių aplinkybių, atvirkščiai – tremties situaciją susimbolina iki iškirstų obelių sodo, bevaisės žemės, vaizdinio, lengvai asocijuojamo su tremties vaizdais kituose kūriniuose.

## Słowackio intertekstas

1837 m. Słowackio apie Sibiro tremtinius sukurtoje poemoje proza *Anhelli*, kurią į lietuvių kalbą išvertė kun. Motiejus Gustaitis, obelų sodas figūruoja kaip darnos ženklas, primenąs tėvynės kraštovaizdį. Vertėjas iškelia intertekstinį šio motyvo ryšį su atitinkamu Dantės Alighieri *Skaistykloje*: „[o]belis su vaisiais reiškia tautos tradicijų medį, kuri nuo priešo pasikėsinimo saugojanti poezija viršgimtąja grožio jėga“ (Gustaitis 1923: 51). Kai Słowackis *Anhelli* tremties vizijose vaizduoja aplankomą paskutinį iš Baro konfederatų tremtinių, senelį, kurio „grinčia buvo plačios obelies pavėsyje ir pilna karvelių lizdų ir giedama svirplių, nuošali ir rami“ (Słowacki 1923: 20<sup>7</sup>), jis remiasi aliuzija į Dantės *Skaistyklos* 22 ir 32 giesmėse minimą medį<sup>8</sup> ir perteikia palyginimą apie Dievo globą. Słowackio regėjime svetimųjų, caro vietininkų, engimą sustabdo pasirodanti Dievo galybė: „O štai obelis apsisiautė dideliu vaiskumu, o vaisiai ant jos tapo žvaigždėmis ir, didžiai tvaskėdami, jau nebekrito“ (A, 21). Stebuklo veikimas ir šiame pavyzdyje persmelktas šviesos, pasirodymo, emanacijos.

Romantine žodžio galybe, hipostazuota kitose Słowackio poemose *Genėzė iš Dvasios* ir *Karalius-Dvasia*, ir dvasiniu Žodžio veikimu Gutauskas aiškiai remiasi eilėraščių cikle-poemoje *Amžino pašalo poema*, kuri Čiurlioniui skirtoje lietuvių poezijos antologijoje *Žvaigždynų sonatos* (1997) perpublikuota iš jo 1988 m. rinkinio *Portretas*. Poema jame dedikuota Arkties tyrinėtojiui, okeanografui, baltųjų Rusijos emigrantų gelbėtojiui Fridtjofui Nansenui, 1922 m. Nobelio taikos premijos laureatui ir pirmajam geografui, kuris Prano Juozapo Žemę pasiekė dreifuodamas pagal Arkties vandenyno srovę (*Trispalvė Arkties vandenyne*, 1995: 47–48). Epigrafas tremties ir egzilio tematiką ryškino subtiliai, netgi kiek ezopiškai. *Žvaigždynų sonatose* pridėtas antrasis, ryšį su Čiurlionio kūryba aiškiau pabrėžiantis epigrafas: „Prano-Juozapo archipelage Čiurlionio vardu pavadintos uolos, primenančios jo paveikslą ‚Ramybė‘.“

Paskirti poemą Nansenui, o iš tiesų nurodyti ir su Čiurlioniu siejamą vietą, Gutauską galėjo inspiruoti žygeivių ratui buvęs žinomas faktas: „1975 m., minint M. K. Čiurlionio 100-ąsias gimimo metines, buvo sumanyta keliauti į

7 Toliau cituojant iš šio leidinio skliaustuose žymima santrumpa A ir nurodomas puslapio numeris.

8 „O tas, kuris kaip obelis šventa / stovėjo šlove amžina pražydes, / Ūmai lyg atsivainė [...]“ (Dantė 1970: 234).

Prano Juozapo Žemę ir aplankyti Čiurlionio kalnus, tačiau Tarybų Sąjungos pasienio vadovybė tais metais neleido vykti į Šiaurę. Ekspediciją teko nukelti vėlesniam laikui“ (*Trispalvė Arkties vandenynė*, 1995: 4).



S. il. 1. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Ramybė“, 1903/1904, popierius, pastelė. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (toliau – ČDM).

Grįžkime prie Słowackio *Anhelli*. Štai VIII-ame pasakojime minimas požemio ežeras, uola, tamsūs nuo žmonių ašarų vandenys, auksinė žiburių šviesa (A, 25) figūruoja ir 1903/1904 m. Čiurlionio paveiksle „Ramybė“ (s. il.1<sup>9</sup>): čia pavandeniui sklinda nugrimzdusios slėpiningos būtybės, salos ar žemės-žmogaus figūros, žvilgsnis. Lenkų literatūroje tremties, kaip darbo kasyklose, vaizdinys dažnas. Minėdamas požemio ežerą ir raudas prie jo Słowackis tremties kančias ir mirtį regi kaip aukojimąsi už tautą, o Sibiro žemę – kaip simbolinę tautos kapą (A, 26; 12). Liūdesio draskomą *Anhelli* angelai klausia: „gal esi išrinktas *ramybės auka* [išskirta mano – *GB*], o nori tapti smurto perkūnu?“ (A, 44). Realu manyti, kad ši Słowackio poema galėjo inspiruoti Čiurlionį: menotyrininkai literatūriškiausia laiko ankstyvąją Čiurlionio kūrybą, išlikę šio paveikslo

9 Yra tam tikros painiavos Čiurlionio darbų albumuose nurodant paveikslo „Ramybė“ sukūrimo metus. Egzistuoja keli paveikslai pavadinimu „Ramybė“. Čia minimas variantas, priklausęs Bronisławai Wolman, yra iš šio tapybos katalogo: *Čiurlionis* 2021: 192.

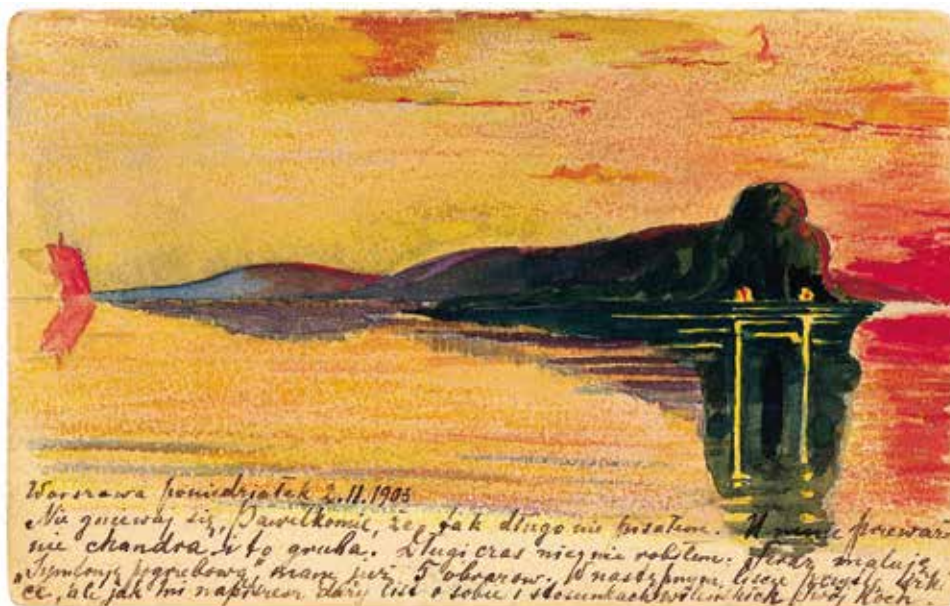
genezę liudijantys piešiniai. 1903 m. broliui Povilui siųstame atvirlaiškyje salą (s. il. 2)<sup>10</sup> įmanu matyti kaip undinišką būtybę su rausvu uodegos peleku kairiajame atvirlaiškio krašte. Kitame 1903 m. atvirlaiškyje, pavadintame „Jehova“ (s. il. 3)<sup>11</sup>, salos kontūrus (jau be uodegos ir dalies kūno) Čiurlionis perkelia iš dešinės į kairę, o virš vandens plytinčią panašių plastinių peizažo formų būtybę vaizduoja grynomis spalvomis: iki pečių panirusio Dievo galva balta, jo aureolė raudona; atvirlaiškių figūras sieja aplink tvyrantys geltoni ir raudoni gaisai ir atspindžiai vandeny. 1903 m. atvirlaiškio „Ramybė“ kompozicijoje undinės akių (ar laužų olose) atspindžiai vandeniui tįsta taisyklingomis lygiagrečiomis linijomis, sudarančiomis kolonų ir jų rėminamo juodo, panašaus į karstą, objekto įspūdį. Šis vaizdas siejasi su VIII-ame *Anhelli* pasakojime minimomis žmonių ašaromis prie tamsaus vandens, tremtinio pranašiška išvystu maištu Tėvynėje („šitai atgijo, tačiau negali nuversti kapo!“, A, 25) ir tremtinių kančia kaip auką už tautą (A, 26). Atvirlaiškyje figūruojantis kenotafas kvestionuoja peizažo tik kaip *locus amoenus* traktavimą. Keli to paties vaizdinio invariantai, kuriais laikau paveikslą „Ramybė“, atvirlaiškius „Ramybė“ ir „Jehova“, rodo, jog plastinę salos formą Čiurlionis interpretavo labai skirtingai, tačiau Jehova ir ramybė jo vaizduotėje galėjo būti nevienareikšmiškai susiję. Dievo vardų krikščioniškoji problematika, apie kurią yra rašęs Rasius Makselis (Makselis 2016), leistų sieti to paties Čiurlionio vaizdinio transformacijas ir iškelti jų pagrindą – didžiąją būties paslaptį, Dievo ir meilės sutapimą enigminiame Jehovos varde. Atvirlaiškyje „Ramybė“ gretinamas kapas tik paryškina visa apimančią, ramybėje skendinčią Būtį, į kurią po mirties (iš simbolinio kapo – kenotafu) kyla atpirkimosios sielos.

Paveikslo „Ramybė“ vaizdą bazaltinėje plynaukštėje Hukerio saloje, jos įlankoje dėl ledo gniaužtų susidarius nuostabiam ledo kupolui (Иванов 2009), 1913 m. Arkties kraštovaizdyje atpažino Genadijaus Sedovo ekspedicijoje į Prano Juozapo žemėje dalyvavęs dailininkas, rašytojas ir keliautojas Nikolajus Pineginas<sup>12</sup>, vėliau tapęs baltagvardiečiu. Faktas apie jo išvelgtą įlankos

10 Piešinys „Ramybė“, in: Čiurlionis 2020: 48.

11 Piešinys „Jehova“, in: Čiurlionis 2020: 48. Čiurlionis šiuo šventu ir uždraustu Dievo vardu primena po Babilonijos tremties Mozei „Aš Esu, Kuris Esu“ prisistačiusį Dievą ir esminę jo apsireiškimo žmonėms savybę – meilę (plg. Iš 3: 14; Iš 34: 5–7).

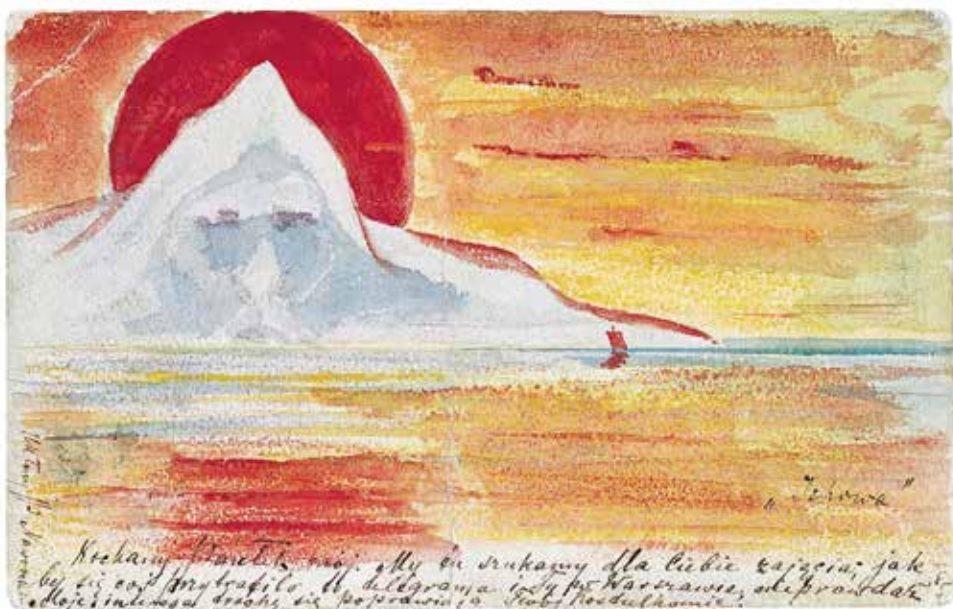
12 Šis faktas figūruoja 1961 m. Antano Venclovos rašytame įvade Čiurlionio darbų albumui *32 reprodukcijos*. Gimęs 1883 m., Pineginas savo dailės darbus 1910–1912 m. eksponavo Peterburgo Akademijoje, veikiausiai ten matė ir iškabintus Čiurlionio darbus.



S.il. 2. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Ramybė“, 1903, atvirlaiškis, popierius, tempera, pastelė. ČDM.

kraštovaizdžio ir Čiurlionio paveikslu panašumą galėjo inspiruoti Gutauską jau sukurtą *Amžino pašalo poemą* epigrafu susieti su Čiurlioniu. Poemos vaizdų sąsaja su Čiurlionio paveikslu aiški – „Šiaurės pašvaistės – stebuklų pilys, / dažnai vaidenas Čiurlionio akys / tarytum kviestų tarytum šauktų / panirt į Nemuno žydrą gelmę“ (Gutauskas 1988: 167), jos atsiradimą tremties tematikos kūrinyje motyvuoja traumos įveikimo pastanga per kultūrą – prisimenamas Čiurlionio paveikslas prišlyja prie „tėvynės vaizd[o] ir atminim[o]“, kurie neleidžia sustingti kraujui sniegu platybėse. Poemoje „širdį ledynuos saugo“ „du brangūs žodžiai žalčiai žalieji ,tėvynė‘, ,meilė““ (Gutauskas 1988: 166). Gutauskas tremties kančią perteikia ne realistiniais vaizdais, o spalvų koncentrais: vardydamas tai, kas yra balta, mirties ir ledo baltumui jis priešina kraują ir širdį – „gyvybės būstą“, jį saugančius žalčius žaliuosius (tai dar vienas mitologinis vaizdinys, siejantis poemą su Čiurlionio kūryba).

Ezoterinės spalvų reikšmės būdingos ir Słowackio *Anhelli*, ypač temiškai identiškuose aukojimo ir blogio veikimo aprašymuose. Sibiriečių vadas Šamanas taria:



S. il. 3. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Jehova“, 1903, atvirlaiškis, popierius, tempera, pastelė. ČDM.

Argi neišėjo iš šiaurinės aušros angelas, kad jį ištraukiau iš liepsnų? paklauskite mano tautos.

Per mano žodį šitas *sniegas virto krauju*, o šita *saulė pajuodo kaip anglis* [išskirta mano – GB]; nes daug manyje yra Dievo (A, 12).

Lygiavertiškai traktuota ir Gutausko poezijoje („Į kuprą, į vargą, į skurdą, / Į tolimą šiaurės nakvynę, / Ten saulę išgersime jurtoj / Kaip Viešpaties kraują, / Kaip vyną“ (Gutauskas, 1988: 162); „*Juodom saulėm ir kraujo mėnuliais* [išskirta mano – GB] / ir žvaigždžių geležinėm grandinėm / tundros kerpių sluoksnis sugulęs / mūsų miegą į dangų gramzdino“ (Gutauskas 2010: 169). Tokį vaizdinių sutapimą galima aiškinti techninės alchemijos kalbos įtaka: tamsiausioji sielos skaistinimo fazė (nigredo) alchemijoje vaizduojama kaip Mėnulio praryjama Saulė (dar plg. melancholijos įvardijimą Juodoji saulė, Abraham 2010:135), o oksimoroniški dangaus kūnų pokyčiai (saulė pajuodo; kraujo mėnuliai) pabrėžia įvykus dvasios perkeitimą – sielų skaistinimą Sibiro tiglyje, kur gamtinės sąlygos, viešpataujantys šaltis ir tamsa patys savaime yra sutrikusios pasaulio

tvarkos ženklai. Kad skaistinimas siejamas su auka, aišku iš Słowackio „sniegas virto krauju“ ir Gutausko saulės – Viešpaties kraujo.

Gutausko poemoje dominuojanti balta spalva ir hermetinė jos traktuotė kaip kančios ir išskaistino svarsytina kaip tarptekstinio Słowackio ir Gutausko poemų saito argumentas. Słowackio *Anhelli* simboliniai regėjimai istorinių aplinkybių (lenkų, taip pat rusų sukilimų prieš caro valdžią) yra generuojami ir palaikomi kur kas didesniu tikroviškumo laipsniu nei Gutausko poemoje. Gutausko ir Słowackio poemų ryšys atrodo įmanomas būtent dėl ezoterinės tradicijos įtakos. Tiesioginio tekstinio ryšio spragą galėtų užpildyti Čiurlionio atvirlaiškis – paveikslo „Ramybė“ invariantas. Atvirlaiškyje gali būti įžiūrimi Słowackio poemos vaizdai (požemio ežeras (atvirlaiškyje svarbus žvilgsnio vektorius žemyn), uolos, tamsūs nuo žmonių ašarų vandenys (atvirlaiškiuose akys yra pagrindinė peizažą, dievybę ir žmogų jungianti metafora), auksinė žiburių šviesa), o Słowackio tremties kančios vertinimą atvirlaiškyje perteikia juos papildantys hermetiniai karsto (aukos) ir kenotafo (kapo) vaizdiniai. Nors Gutausko ir Słowackio poemas sieja metafizinė tautos išganymo tema, tarp jų įsiterpiantis Čiurlionio atvirlaiškio ir paveikslo „Ramybė“ intertekstas ryškus tik *a posteriori*<sup>13</sup>. Būtent ezoterinė traktuotė eliminuoja tariamą piešinyje „Ramybė“ regimo erotiško reljefo ir sakralinės kapavietės prieštarumą – abu vaizdiniai nurodo mylimųjų susijungimą alcheminiame inde (Abraham 2000: 90).

Klausimas, ar yra tikimybė, jog Gutauskas, Geda ir Juškaitis buvo skaitę Słowackio, legendinio lenkų literatūros autoriaus, kurio vizijose Lietuvai tenka išskirtinis vaidmuo, kūrinį ar kūrinių, akivaizdaus patvirtinimo neturi. Dailininkas Petras Repšys neprisimena, kad Słowackis būtų aptarinėtas dailininkų susiėjimuose<sup>14</sup>. Nors į lietuvių kalbą jo poetinę dramą *Mindaugis, Lietuvos karalius* vertė dar Vincas Kudirka, poemą *Anhelli* 1923 m. Marijampolėje išleido „Dirvos“ bendrovės spaustuvė, 1959 m. išėjo Albino Žukausko suburtų lietuvių poetų Słowackio vertimų rinktinė (Słowackis 1959), 1986 m. išleista keletas Juozo Kėkšto vertimų, mistinių Słowackio kūrinių vertimų lietuvių kalba tėra

13 Vis dėlto ši sąsaja, tapusi akivaizdi galint gretinti invariantus – paveikslą „Ramybė“ (1903/1904) ir 1903 m. atvirlaiškiu siųstą priešinį „Ramybė“, lieka mįslinga: Čiurlionio eskizai tuo metu, kai poemą kūrė Gutauskas, nebuvo publikuoti (įtraukti tik į 2020 m. albumą *Čiurlionis...*).

14 Iš 2025 m. rugsėjo 20 d. pokalbio su Petru Repšiu, asmeninis autorės archyvas.

fragmentai. Okulicz-Kozaryno studijai esmiškas 1844–1845 m. fragmentas iš *Karaliaus-Dvasios* „Sapnuoju aš...“:

Pats gyvenimą švenčiausią rasiu  
 Ir aprašysiu: tą saulėgražą auksinę dvasių,  
 Kur savo veidu nuolatos į saulės šviesą kreipias,  
 Ir kraštą, kurs maldauja laisvės, nuo raudų nuleipęs.  
 Pažadinsiu tėvus, sumigusius prie prakartėlės, Aušrinės apšviestus...  
 Gražinsiu seną kūną,  
 Prikelsiu Lietuvą, kur ežerų ramybėj tūno (Slovackis 1959: 105)<sup>15</sup>.

1959 m. šis tekstas publikuotas Słowackio kūrybos rinktinėje *Poezija*<sup>16</sup>. Labiausiai tikėtina, kad Słowackio legenda, jo kūryba ir pats ATR sunykimo kultūrinis siužetas tuomet dar studentus – dailininką Gutauską ir poetą Gedą (prielaidą apie Juškaitį formuluočiau atsargiau) – pasiekė per lagerio filosofą, pozuotoju Vilniaus dailės instituto studentams samdytą Justiną Mikutį. Mikutis *Anhelli* vertino palankiau nei *Karalių-Dvasių* (Mikutis 1989: 145), kurioje, kaip trumpai nusakyta Kozaryno, Słowackis pateikė

[..] Lietuvos ir jos vaidmens dvasinėje žmonijos raidoje koncepcij[a] [...]. Sunku net įsi-vaizduoti, kokį vaidmenį jis skyrė Lietuvai! Pavyzdžiui, ją ir kitas tautas jis vaizdavo kaip „didžiulį saulutės žiedą“, kurio žiedlapiai yra kitos tautos, o Lietuva – žiedo vidurys. Yra ir dvasinės, dar ikirikriščioniškos Lietuvos vaizdinys – ji, pasak Słowackio, išlaiko senųjų laikų tikėjimo lobius ir neša juos naujausiems laikams (Okulicz-Kozaryn 2010).

Net ir labai apibendrinus matyti, jog Gedos, Gutausko, Juškaičio ir Słowackio kūrinuose per *baltą spalvą* reikšta istorinė laisvinimosi iš pavergėjų tema ir tėvynės-maišto-kančios linija. Ypač svarbi ji buvo sukilimų bei po jų sekusių tremčių, kaip išganingos kančios, traktavimui mesianistinėse Mickiewicziaus *Lenkų tautos ... knygoje* ir Słowackio poemoje *Anhelli*. Atsigręžiant į šiame

15 Vytautas Landsbergis, Radosławas Okulicz-Kozarynas pastebi, jog programa „prikelti Lietuvą“ rūpėjo ir Čiurlioniui, tai liudija jo laiškas broliui Povilui: „Žinai apie lietuvių sąjūdį? Aš ketinu visą savo buvusį ir būsimą darbą skirti Lietuvai“, Druskininkai, 1906 m. sausio 7 d. (Čiurlionis 2019: 505).

16 Pilnas 1832 m. A. Mickiewicziaus mesianistinio veikalo *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos* leidimas lietuvių k. pasirodė tik 2019 m.



straipsnyje gvildenamą sielos problematiką, pravartu priminti, jog, veikiamas Andrzejaus Towianskio, Mickiewiczus kėlė „istorinių asmenybių metempsichozės“ (Berenis 2010: 85) idėjas, poapreiškiminiuose kūrinuose, kaip ir Słowackis, svarstydamas ne tiek individų sielų persikūnijimų ir, anot Vytauto Berenio, „reinkarnacij[os] [kaip – GB] [...] vidin[io] asmenybės tobulėjim[o]“ klausimus, o *tautų atliekamą dvasios darbą per perkeitimą*. Lietuvą, kurios „veikla yra grindžiama religine pajauta“ (Berenis 2010: 81), Mickiewiczus laikė potencialia metafizine tauta, dalyvausiančia žmonijos nuopuolio išpirkime per auką.

Lietuvos gamtos sudvasinimas, XIX a. lenkų literatūroje plėtotos mistinės jos pajautos yra persmelkusios (ir per dailės kūrinius) ir Čiurlionio kūrybą, ir gamtinę Gedos, Gutausko ir Juškaičio poeziją, kurioje ryškios semantinės izotopijos (transcendencijos, mirties (ir tautos mirties), ilgesio ir atgimimo, pavasario, taip pat ir Tautų pavasario – to paties mistinio pavasario kodo, einančio po politinės revoliucijos prologo), aukos/pasiaukojimo motyvai.

## Čiurlionio pėdsakas ideologinių schemų inversijose

Iki šiol daugiau dėmesio skirta bendrumo turinčių Gedos ir Gutausko vaizduočių lyginimui. Juškaičio meninis vaizdijimas su Čiurlionio daile susijęs kur kas labiau tiesiogiai – pritaikomais rakursais, kompozicija, linkęs į ekfrazę.

Himniškumas ir aukštas poetinio bylojimo registras, meldimas žymi ne tik Gutausko maldą „Tėvyne, šiaurės augale“ ir Gedos „Eilėraščių Dionizui Poškai“, bet ir meilės lyriką primenantį, *viso spektro spalvų ekstazė* trykštantį ir kosminio globiančios galybės pojūčio, kaip Maironio poezijoje, kupiną Juškaičio eilėraščių „Vasaros kaitros“ (Juškaitis 1972: 16–18)<sup>17</sup>. Vaizdo mistiškumas kyla iš, regis, realiausio gamtos aprašymo ir susiklosto į slaptų prasmių visumą; nėra vienos dominuojančios spalvos, regime visą kontrastingą jų įvairovę. Štai šio eilėraščio spalvų apibūdinimai: auksas, numėlę, skaistvaris, ugninė, pilkiausiam, liepsna, violetiniai, raudonumo, nurausvintas, rudų ir auksinių, mėlynė, sidabras, juodi, veidrodinis, žalią žemę, „vainikuoja vaivorykštės ugnys, iš liūdesio lūžusios“, geltonai žalių, žydi dangaus ugnyse. Eilėraščio „Vasaros kaitros“ sutemų vaizdas

17 Čia ir toliau cituojant iš rinkinio *Mėlyna žibutė apšvietė likimą* skliaustuose žymima santrumpa M ir puslapio numeris.



S.il. 4. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Kibirkštys“ I (iš ciklo „Kibirkštys“), 1906, popierius, tempera. ČDM.

primena romantinius Williamao Turnerio peizažus, Williamao Blake'o graviūras bei jo poezijos topą – bandą po mėnuliu, erotišką Hieronimo Boscho paveikslų uogų apvalumą, Čiurlionio paveikslą „Kibirkštys“ I, (1906, s. il. 4). Čiurlionio paveiksluose „Diena II“ (iš „Paros“ ciklo, 1904–1905 m., s. il. 5) ar „Vasara“ III (1907, s. il. 6) *peizažo regimųjų formų atsikartojimą* tolyje, danguje, jų atsiskyrimą nuo žemės Juškaitis pagaviai užfiksavęs bent keliuose eilėraščiuose (juose Čiurlionis tiesiogiai neminimas): „Lakštingala graži, ir traukia į tą pusę, / Kur nuoširdus čiulbuonis paukštis / Budi šiaurės pašvaistėj, / judančioj virš mūsų gyvenimo. // Kaip jaudina tavo linijos šiose naktysel!“ (M, 17), visai kaip Čiurlionis paveikslo „Vasara“ III kompozicijoje pasirinkdamas žemiausią vaizdavimo tašką, augališką rakursą iš pažemės. Čiurlionio paveikslo artimiausiame plane – žemės augalai, už jų – kraštovaizdžio toluma, o tolimiausiame plane – debesiu kybanti



S. il. 5. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Diena II“ (iš ciklo „Para“, 1904/1905), popierius, pastelė. ČDM.

moteriškų formų, į kairę pasukta galva žvelgianti būtybė. Į Čiurlionio „Dienos“ peizažo simboliškumą per gamtą nurodomą dievišką prezenciją dėmesį yra atkreipusi Žukienė ir kt. Juškaitis yra aiškinęs apie virš laukų kaip dulkių sukurs matomo judėjimo panašumą į žmogaus figūrą ir dvasią kartu<sup>18</sup>. Sąmoninga aliuzija į Viešpaties dvasios dvelkimą jis remiasi eilėraštyje „Arimuose“:

Kokie violetiniai rugsėjo  
 Žaroje arimai išakėti!  
 Bėga dulkių stulpas jais – dulkėte  
 Dulka žemė tų laukų sausų,  
 Be šalnų dar, bet jau po rasų [...],

18 „Arba tykiais vakarais rugsėjyje stebėdavau apsėtus ir suakėtus laukus, kuriuose netikėtai pakildavo koks besisukančių dulkių stulpas ir bėgdavo kaip žmogus per tuos laukus, kol pranykdavo prieblandos tolumoje. Atrodė – kur nori dvelkianti dvasia pasigauna žemės dulkes žmogaus kūnui, prabėgančiam per gyvenimą su savo siela“ (Juškaitis 2002: 146).



S. il. 6. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Vasara“ III (iš ciklo „Vasara“), 1907, popierius, guašas, tempera, akvarelė. ČDM.

kurį verta cituoti dėl kuo realistiškiausio dulkių stulpo, ryškių spalvos akcentų (ir trispalvės) ir tapybos schemas kartojančio vaizdo aranžavimo („Apie žiburį, kurs auksu žiba, / Juoduoja kaip nupiešta žaros / Gotiškam raudonume sodyba“; „Erdvėje šio žiburio geltono / Su rembrantiška tamsa iš tolo“, M, 22).

Gana ideologizuotai nuskambančiu pabaigos akcentu „[apšviesta – GB] žemė kaip būties šerdis prakaituotoj darbo realybėj“ Juškaitis iš tiesų atlieka ideologinės schemos inversiją: „darbo realybėj“, dangaus šviesulių Mėnulio ir Saulės, kaip ir eil. „Vasaros naktys“, akivaizdoje švyti žemė, gimta sodyba su žemdirbio gyvenimo ritmu. Čiurlionio „Karalių pasakos“ sodyba čia įsiterpia kaip netiesioginė aliuzija, kaip kanonizuotas modernios lietuvių kultūros gimtojo krašto vaizdinys (akceptuotas ir sovietmečiu), kurį pritraukia baigiamasis patosiškas eilėraščio akcentas. Būtent patosas išryškina vaizdavimo ir tikrovės disonansą: eilėraštyje apie gimtąjį kaimą sodybos idilė išlieka nepaveikta kolūkio tvarkos. Darbas, vienas sovietinės ideologijos ramsčių, eilėraštyje estetizuotas, išaukštintas ir sutaurintas („Nusidirbus sunkios / Rankos judesio šiurkštus nežino“), tačiau šią oficiozinę traktuotę nustelbia širdies, geismų ir žemės, kaip būties, šerdies linija, o Čiurlionio „Karalių pasakos“ intertekstas į šį žaismą įsiterpia idealiojo būties matmens iškėlimu, t. y. ta pačia patosiška ar idiliška tonacija. Sakralinės paletės auksas eilėraštyje pažymi ir neįveiktą žemdirbišką etosą, tikrovėje padėjusį atlaikyti karą ir badą – patirtis, kurias Juškaitis įvardija šiame 1972 m. rinkinyje.

Į Čiurlionio kūrybą Juškaitis reagavo jau debiutiniame rinkinyje *Ir aušros, ir žaros* (1962), tiesa, vos dviem eilėraščiais Čiurlionio paveikslų „Tyla“ ir „Bičiulystė“ motyvais ir nustojo rašyti, kai „pasipylė kitų poetų čiurlioniada“ (Juškaitis 1998: 112). Vėliau Juškaičio eilėraštis „Draugystė“<sup>19</sup> išaugo į keletą

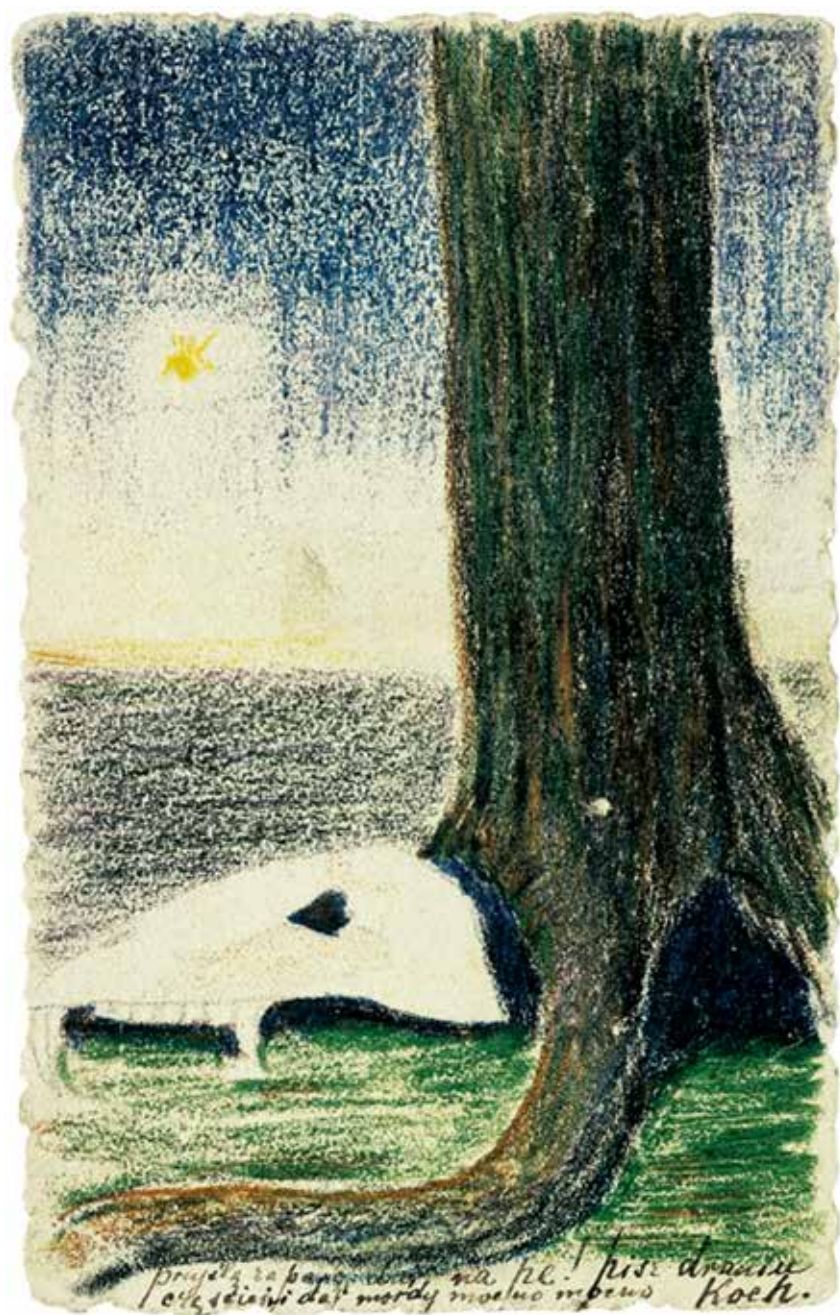
19 Nepavyko nustatyti, kad M. K. Čiurlionio paveikslo „Bičiulystė“ pavadinimas būtų buvęs keistas į „Draugystė“. Džiugas Palukaitis priminė, jog Paulius Galaunė laiškuose minėjo tarpukariu funkcionavusį pavadinimą „Prietylė“. 1961 m. leidinyje *M. K. Čiurlionis. 32 reprodukcijos* (lietuvių, rusų, anglų ir prancūzų kalbomis) paveikslo metrika yra „Bičiulystė“ ir greta rusų k. „Дружба“. Įvadą šiam leidiniui parašė Antanas Venclova, tačiau tik 1965 m. rinkinyje *Bičiulystė: aštuonios M. K. Čiurlionio kūrinių reprodukcijos su S. Nėries eilėraščiais* Venclova, rašydamas apie Čiurlionio pastelę ir antrinį Nėries kūrinį, akcentuoja ir bičiulystę, ir draugystę: „Bičiulystė – tai primityvus gamtos žmogus, rankose laiką žėrinčią saulę [...] – tai žmonių sielų draugystė, šviesi kaip saulė [...], draugystė, dėl kurios ir Nemunai srovena, ir ošia girios žaliosios“ (Venclova 1965: i). Juškaičio eilėraščio „Draugystė“ pavadinimas (1962 m.) glaudžiai susijęs su strofa: „Tu nematai aukos gyvos. / Nors ji tyli, bet kruvina. / Ant mano negražios galvos – / Žmonių draugystės karūna“, t. y. motyvuotas vidinės eilėraščio logikos ir ritmikos. Eilėraštyje Juškaitis lieka arčiau Čiurlionio teiktos reikšmės, Andrijausko taip apibūdintos: „Ypatinga harmonija ir šiluma dvelkiančiame kitame paveiksle „Bičiulystė“ atsispindi teosofinėms doktrinoms būdingas pasaulėžiūrinis universalizmas, religijas bei mąstymo tradicijas siejantis pirmapradis žmonių vienybės principas. Jis apibendrintu žmogaus veido vaizdiniu vizualiai išreiškia įvairias rases, tautas ir religijas siejančių visų žmonių dvasinės giminystės, tiksliau, teosofinę skirtingų tautų

variantų, nuo 12 eilučių pailgėjo iki 19, 1972 m. atsirado intarpas „Ugnis, kur su mumis, – ir jos / Liepsna į kamuolius dabar / Misteriškai susivynios“, tačiau dėmesį traukia jau pirmųjų redakcijų reziuumuojančios eilutės: „Ji [draugystė – GB] kaip kvepėjimas gėlės. / Ir ji stebuklus padarys. / Kur mūsų kaukolės gulės, / Tenai bus žemės vidurys“, regis, nieko bendro neturinčios su šiuo Čiurlionio paveikslu<sup>20</sup>. 1906–1907 m. sukurta „Bičiulystė“, kuri sovietmečiu buvo pasitelkiama reprezentuoti oficiozinę tautų draugystės temą, tapo viena iš Čiurlionio kūrybos emblemų. Reziuumuojančiomis eilutėmis Juškaitis būtent ir nusitaikė į šios temos kritiką ir, galimai, reagavo į 1950 m. vykusį Čiurlionio kūrybos puolimą (Veljataga 2019), inicijuotą Maskvos meno ideologų, o Lietuvoje šiaip ne taip atremtą, nors ir neužkirtusį vėlesnio draudimo eksponuoti jo kūrinius. Juškaitis bičiulystės jausme pabrėžia centriškumą (kaip ir eilėraščiuose „Vasaros kaitros“, „Arimuose“), kur juntama sau pakankama, vietą suradusi būtis, pilnatvė, kurios persmelkti augalai, ar, kaip galime interpretuoti jungdami šiuos tris eilėraščius, tėvynės milašiškąja prasme, „vienintelė[s] iš begalybės vietų nuskirto[s]“, pakankamumas ir pirmenybė. Sovietmečiu poezijoje kaukolės topas nurodė laisvos minties erdvę, kaip užfiksuota 1986 m. Gedos eilėraštyje Juozui Apučiai:

Aš sapnavau,  
kad mes abudu stovim  
tuščiam lauke...  
Aš klausiu:  
„Kas išliks?“  
Ir tu sakai:  
„Liks kaukolių tvirtovės,  
kurių lig šiol  
nenukariavo nieks...“ (Geda 1991: 32).

žmonių „brolybės idėją“, kuri siejama su universaliais harmonijos ir grožio principais“ (Andrijauskas 2024: 137–138).

20 Yra išlikusi broliui Povilui Čiurlioniui atvirlaiškiu siųsta kompozicija „Medis ir kaukolė“ (s. il. 7) (1903) (Čiurlionis 2020: 49), kurioje pabrėžiamas nenutrūkstantis Būties srautas – gyvybės ir mirties ratas. Ar Juškaitis galėjo būti matęs šį atviruką, išlieka neaišku.



S. il. 7. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, „Medis ir kaukolė“, 1903, atvirlaiškis, popierius, spalvoti pieštukai. ČDM.

## Čiurlionio Saulė virš tautos

Juškaičio poezijoje išryškėjęs oponavimas ideologijai per Čiurlionio kūrybą skatina bent nužymėti, kaip kito Čiurlionio, Nepriklausomos Lietuvos kultūrinėje atmintyje įsitvirtinusio kaip tautos genijus, legenda, kokios jos reikšmės konkuravo sovietmečiu ir vėliau, kokie vaizdiniai žymėjo poslinkius jo recepcijoje.

Eduardo Mieželaičio 1978 m. knygoje *Čia Lietuva* Čiurlionis–genijus yra kosminio masto aktantas ir primena paties Mieželaičio ideologinį konstrukta – 1961 m. Lenino premija apdovanotos jo poemos *Žmogus* herojų (cit. iš *Žvaigždynų...* 1997: 120–122). Gutauskas rašė apie laiptus, nuo kurių „taip tragingai krito Čiurlionis“, ir siejo jo ligą su dvasine žinija, sykiu gindamas absoliučią menininko autonomiją. Į antologiją *Žvaigždynų sonatos* pateko Gedos 1991 m. eilėraštis „Sonata“, kuriame jau dominavo ezoterinės temos:

Čiurlionis buvo mažas sauladievis,  
čia pamirštas iš kažkurios planetos,  
ir šitoj žemėj jam nebuvo vietos,  
Čiurlionis visas buvo saulatėvis,

Čiurlionis kiaurai buvo saulasielis  
ir saularegis, vengiantis mėnulio [...].  
[...]

Dvasia per saulę tiesė žmogui ranką [...] (Geda 1997: 262).

Paskutinėje cituotoje eilutėje Čiurlionio, kaip dvasios įkvėptojo, vertinimas aiškus iš užmenamų Okulicz-Kozaryno tyrinėtų Słowackio mistinių kūrinių – ir *Karaliaus-Dvasios*, ir *Gimimo iš dvasios* – pavadinimų. Epitetai *sauladievis*, *sulatėvis*, *sulasielis*, *saularegis* ne tik nurodo soliarinius Čiurlionio kūrybos motyvus, bet ir skatina suvokti Čiurlionį kaip dangiškos kilmės lietuvių tėvą, dievą, šviesių pradų regėtoją, įrašo jį į transcendencijos ritmą juntančių ir kitus į jį įtraukti gebančių teurgų gretą. Gedos eilėraštyje aiški kosmogoninio ritualo ir meno akto sąsaja, kuomet regimoji kūrinio forma tampa tarpine grandimi tarp juslinio pasaulio ir archajinių religinių apeigų, primenančių teurgiją – ritualą, pagrįstą kosmogonijos dėsniais, imituojančią dieviškąją tvarką ir susijusį su Saulės metafizika bei noetine Ugnimi. Saulės prado pabrėžimas, o ypač neologizmas



„saulagirdėj po saulės medžiais sėdęs“ Čiurlionį leidžia vaizduotis kaip kompozitorių<sup>21</sup>, nebūtos Visatos šventyklos (medžiai – jos kolonos) ministrantą, tarsi derivišą, dvasinę ekstazę pasiekiantį per gamtos muziką, šokį, tačiau (reaguokime į mesianistines Słowackio idėjas) nesusijusį su politiniu veikimu ir tauta. Dvasinių Čiurlionio kūrybos horizontų apybraiža dėl superlatyvų primena Vytauto Mačernio, kito lietuvių adoruojamo poeto, vertinimą čiuvąšų poeto Genadijaus Aigi eilėraštyje, kurį pasitelkiu ir dėl teminės saulės linijos, parankios eksplikuoti Gedos eilėraščių. Eilėraštis „Снова – памяти Мачерниса“ („Ir vėl – Mačernio atminimui“) yra iš Lietuvai ir jos kūrėjams skirtų dedikacijų rinkinio, kurį Aigi, kaip ir Mikutis, priklausęs maskviškiam disidentų rateliui, 1984 m. sukūrė vasarodamas Dovainonyse (Geda 2004: 101) ir įsitraukęs į bendravimą su lietuvių dailininkais ir poetais. Mačernį dėl jo vizionieriškumo ir kūrybos kaip Žodžio aukos suvokiama (taip interpretuota Mikučio) Aigi pavadina neregima Saule Šalies:

tikiu: yra toks grįžimas kitiems – pereina į Nemirtingumą  
sakytum – kaip į veiksmą  
su nauja kokybe:

ne „mirties“ ne „gyvenimo“  
o tas: tarp šių jėgų

tarytum liepsnojančias  
kaip branda tautą-sutvirtinantis  
atakliu buvimu bendra-tėvių – (tu – prisijungei – Žodžio – Didybe):

dega jis – kaip nejudinamas darbas  
čia – tarp šių kalvų! –  
nematoma Saule Šalies.<sup>22</sup>

Alcheminiai didžiojo darbo (sielos tobulinimo) ir degančios Saulės šifrai įgalina Aigi iškelti Mačernį į aukščiausių kūrėjų rangą etimologine *poiesis* reikšme. Vis dėlto aukštinamų asmenų – Mačernio ir Čiurlionio – charakteristikų

21 „Kūrėjo – kosminio kompozitoriaus koncepcija, romantizmo epochoje nebuvo retas vaizdinys [...]“ (Okulicz-Kozaryn 2009: 287).

22 Айги 1991: 73–74. Eilėraščio filologinis vertimas straipsnio autorės.

akcentai skiriasi. Aigi stipriau pabrėžia alchemijos ir krikščioniškosios doktrinos derinį, o Gedos eilėraštyje Čiurlioniui „dvasios kolonos“ priartina ir bendresnį biblinį kolonų, kaip dvasios saugomos išminties, kodą (galime prisiminti piešinį „Ramybė“), ir masonų simboliką, derančią su Mickiewicziaus mesianistine „dvas[ių]-kolon[ų]“ (Berenis 2010: 85) vizija. Įsukančiu į bendrą judėjimą vaizdiniu Geda galimai primena Słowackio Lietuvai priskirtą vaidmenį – būti saulėgražos viduriu, kaip žiedas jungiančiu kitas tautas.

Hermetinė traktuotė aiški ir Gedos interpretacijoje<sup>23</sup>, „dvasinio darbo žaizdra“ mini Słowackio poemų ir Čiurlionio paveikslų soliarinius simbolius gretindamas Okulicz-Kozarynas (Okulicz-Kozarynas 1995: 641). Žvelgiant bendriau, t. y. į Čiurlionio-kūrėjo figūrai teiktą reikšmę lietuvių kultūroje, akivaizdu, jog su išskirtiniu ezoteriniu jo kūrinų horizontu ilgainiui buvo siejamos ir jo, tokio meno kūrėjo, asmeninės pastangos, išgyvenimai, liga, teikę pagrindo svarstyti apie Čiurlionio patirtą dvasios kančią kaip jo sielos tobulumo, išsipildymo apraišką. Pagrindą Čiurlionio hipostazavimui teikė jo kūryba. Svarbu pastebėti, jog hermetinis kodas Čiurlionio išskirtinumo mite buvo ryškinamas ir iki Nepriklausomybės, vėliau įgilintas ir minėtuose moksliniuose tyrimuose. Tai patvirtina ir Gražinos Cieškaitės eilėraščio eilutės „Čiurlionio Saulei degant virš tautos“ (*Žvaigždynų...* 1997: 272), netikėtai sujungiančios Mačernio ir Čiurlionio kaip tautos genijų vertinimus ir veikiausiai grįstos aliuzija į Čiurlionio „Karalių pasaką“.

## Išvadų link

Straipsnyje telktasi į tai, ką viena sovietmečiu debiutavusi lietuvių poetų karta galėjo perimti iš Čiurlionio kūrybos – reto metafiziniu mąstymu išsiskiriančio XX a. lietuvių kultūros reiškiniu. Čiurlionio pėdsakas straipsnyje tirtas siauriau – svarstant Słowackio kūrinų poveikį Čiurlionio meno genezei ir per tai vykusios kultūrinės *perdavos vėlesnėms kartoms klausimą*, ir plačiau – kaip meninės artikuliacijos išryškinta ir pasaulėvokos įgalinta *šventybės atpažinimo kraštovaizdyje geba*. Trijų lietuvių poetų kūryba parodė, jog sovietmečiu poezijoje

23 Techninėje alchemikų kalboje „Saulė simbolizuoja alcheminio darbo, vadinamojo rubedo, kulminaciją. [...] Metafiziškai Saulė yra tobulo įsikūnijimo, kuris seka po sielos (Luna) apšvietimo dieviškąja dvasia arba saulės spinduliu, šaltinis“ (Abraham 2010: 185–186).

šventumas manifestuotas per kraštovaizdį, o Słowackio poemos *Anhelli* intertekstas paryškino peizažo ir istorinės tematikos koreliavimą.

Vis dėlto Słowackio poveikio lietuvių poezijai klausimas lieka ne iki galo atsakytas. Tai, kad šiuo požiūriu svarbiausia jo poema *Karalius-dvasia* neišversta į lietuvių kalbą, yra pagrindinė, tačiau ne vienintelė priežastis. Mesianizmo tema sovietmečiu viešai svarstoma būti negalėjo: vyravo marksistinė materialistinė doktrina, įvairesnės nuomonės apie istorijos dėsningumus ilguoju laikotarpiu ar civilizaciniu požiūriu, kaip gvildenta Fernando Braudelio, necirkuliuo. Nutylimas buvo ne tik Słowackis, bet ir mistikas, poetas, diplomatijai ir tautų santarvei nusipelnęs Oskaras Milašius.

Neatmestina, kad istoriosofines Słowackio vizijas komentavo žymųjį jo poemos fragmentą vertęs Albinas Žukauskas, su kuriuo bičiuliuosi Geda, kiti prieškarinio inteligentai. Mikutis giliai interpretavo Mickiewicziaus ir Słowackio išskirtinio Lietuvos vaidmens idėjas, nors jų su Čiurlioniu ar jo kūryba nesiejo. Kaip ir Milašius, Mikutis išvelgė vienos tautos iškėlimo virš kitų tautų ydingumą. Maždaug 1977 m. apie kūrėjo ir gimtos vietos ryšį bei nacionalinį sąmoningumą jis svarstė:

[...] šis giliai intymus savo tėvynės poreikis dvasinių vertybių siekiančiam kūrėjui yra mistinė paslaptis, kaip ir visos giliai žmogiškosios problemos, ir jis tegali būti sprendžiamas nusivalius nuo rasistinio grubiai biologinio nacionalšovinizmo, būtent: tu turi likti bent kiek vertas savo tėvynės [...] (Žukauskienė 2024: 105).

Svarbesnė menkos Słowackio recepcijos priežastis buvo lietuvių ir lenkų tautų tarpusavio santykių antagonizmas, apėmęs ir bendros valstybės sukūrimo XVI a., ir jos sunaikinimo XIX a., ir XX a. Nepriklausomybės kovų, ir Vilniaus krašto klausimus.

Lietuvos idėjos ir istorijos iškėlimas ir svarstymas menininkų ratuose, per juos pasiekęs ir visuomenę, turėjo savo aurą, masinantį, sykiu ir bauginantį, mistikos įspaudą ir aiškų legendinį pobūdį, rezonavusį vienos tiesos ir lėkšto ateizmo epochoje. Ši Tėvynės meilės pasija sovietmečiu skleidėsi gobiamą praradimo ir ilgesio, išgyvenamo valstybingumo praradimo, tiesiogiai jungusių lietuvių poetų mintis su istoriosofine XIX a. lenkų literatūros problematika ir ši tyrimą homogenizavusia dilgėlės, kaip meilės skaudumo ir slėpinio, figūra. *Laiškuose iš Viešvilės*, skirtuose Mikučio atminimui, pasirinktą kankinystę dėl laisvės per

Mikučio likimą Gutauskas siejo su istorija ir aukščiausiais išgyvenimų modusais vizijose: „[...] per sielvartą mane aplankė Tėvynės meilė“ (Gutauskas 2001: 154). Šiuo vertybių išskaidrėjimu pasižymi ir XX a. 7-o deš., ir vėlesnė Gedos, Gutausko ir Juškaičio poezija, Čiurlionio kūryba rėmusis kaip metafizinio mąstymo lietuviškuoju pavyzdžiu.

## LITERATŪRA

- Abraham Lyndy 2010. *A Dictionary of Alchemical Imagery*, Cambridge University Press.
- Andrijauskas Antanas 2023. *Čiurlionis: Nesuprasto genijaus tragiškas skrydis*, t. I, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Andrijauskas Antanas 2024. *Čiurlionis: Nesuprasto genijaus tragiškas skrydis*, t. II, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Bachelard Gaston 1993. *Svajonių džiaugsmas*, iš prancūzų k. vertė Galina Baužytė-Čepinskienė, Vilnius: Vaga.
- Baltrušaitis Jurgis 2007. *Kalba su lemtim*: rusiškoji poezija. Iš rusų kalbos vertė Linas Broga, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Berenis Vytautas 2010. „Mesianizmo problema pirmos XIX amžiaus pusės Lietuvos kultūroje“, *Kultūrologija*, 18, *Istorinės vietos, atmintys, tapatumai*, 74–88.
- Bernotienė Gintarė 2018. „Dilgėlė vėjo rankoje“, *Vakarykščio pasaulio atgarsiai*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 260–270.
- Bernotienė Gintarė 2023. “You Were There, Oh Soul”: Color Manifestation of the Sacred and Metaphysical Treatment of Flora in the Poetry by Sigitas Geda, Leonardas Gutauskas, and Jonas Juškaitis in the 1970–1980s“, *Letonica*, 51, 2023, 40–58.
- Bernotienė Gintarė 2019. „Theonymia: a Dotted Line of Metaphysics in Lithuanian Poetry of the 1960s“, *Aktuālas problemos literatūras un kultūras pētniecībā*: rakstu krajums, 24, 120–135.
- Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 2019. *Korespondencija, I tomas: 1892–1906*, parengė Radosław Okulicz-Kozaryn, Nijolė Adomavičienė, Petras Kimbrys, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.
- Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 2020. *Piešiniai, kompozicijų eskizai, grafika*: Katalogas, sud. Milda Mildažytė-Kulikauskienė, 2-asis papildytas ir pataisytas leidimas, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 2021. *Tapyba / Painting*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Dantė Aligeris 1970. *Dieviškoji komedija. Skaistykla*, iš italų vertė Aleksys Churginas, Vilnius: Vaga.
- Daujotytė Viktorija, Kvietkauskas Mindaugas 2011. *Lietuviškieji Česlovo Milošo kontekstai*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Gaižiūnas Silvestras 2009. *Klajojantys siužetai baltų literatūrose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Geda Sigitas 1977. *Baltojo nieko dainelės*, Vilnius: Vaga.

- Geda Sigitas 2001. *Sokratas kalbasi su vėju*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Geda Sigitas 1991. *Septynių vasarų giesmės*, Vilnius: Vaga.
- Geda Sigitas 2004. „Šiek tiek apie Genadijų Aigi“, *Poezijos pavasaris' 2004*, Vilnius: Vaga, 101.
- Gustaitis Motiejus 1923. „Ižanga“, in: *J. Slovackio Anhellis' 1923*, iš lenkų kalbos vertė Motiejus Gustaitis, Marijampolė: „Dirvos“ bendrovės leidykla, 3–6.
- Gutauskas Leonardas 1976. *Vartai po diemedžiu*, Vilnius: Vaga.
- Gutauskas Leonardas 1988. *Portretas*, Vilnius: Vaga.
- Gutauskas Leonardas 2001. *Laiškai iš Viešvilės*, Vilnius: Vaga.
- Gutauskas Leonardas 2010. *Urbo kalnas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Jevsejevas Paulius 2022. „Sigito Gedos ankstyvosios kūrybos poetinis diskursas“, *Colloquia*, 34, 99–121.
- Juškaitis Jonas 1972. *Mėlyna žibutė apšvietė likimą*, Vilnius: Vaga.
- Juškaitis Jonas 2002. „Tikėjimas ir netikėjimas“, in: *Tikėti ir rašyti: 21 šiuolaikinis lietuvių rašytojas apie tikėjimą, kūrybą ir save*, sud. Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Aidai, 138–152.
- Juškaitis Jonas 1998. *Lyra ant gluosnio*: straipsniai, pokalbiai ir kita, Vilnius: Aidai.
- Makselis Rasius 2016. „Pseudo Dionisijaus Areopagiečio ižvalgos apie gyvybę dieviškosios raiškos (Prohodos) kontekste“, *Logos*, 88, balandis–birželis, 18–29.
- Mickevičius Adomas 2019. *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos*, iš lenkų kalbos išvertė Žilvinas Norkūnas, Vilnius: Flavija.
- Miknys Rimantas 2019. „Žodis lietuviškajam *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygų* leidimui“, in: Mickevičius Adomas, *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos*, iš lenkų kalbos išvertė Žilvinas Norkūnas, Vilnius: Flavija, 111–127.
- Mikutis Justinas 1989. „Apie metafizinį lemties paradoksalumą: Mickevičius ir Slovackis“, *Pergalė*, 4, 141–145.
- Okulicz-Kozaryn Radosław 2009. *Lietuvis tarp Karaliaus-Dvasios įpėdinių: Čiurlionio kūryba „Jau-nosios Lenkijos“ kontekste*, iš lenkų kalbos vertė Vytautas Dekšnys, Vilnius: Versus aureus.
- Okulicz-Kozaryn Radosław 2010. „Apie M. K. Čiurlionį ir J. Słowackį“, prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2010-08-13-radoslawas-okuliczzius-kozarynas-apie-m-k-ciurlioni-ir-j-slowacki/> [žiūrėta 2025 06 27].
- Okulicz-Kozaryn Radosław 1995. „Saulėtosios meilės kalba. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis tarp Karaliaus-Dvasios paveldėtojų (Slovackio mistinių poemų ir Čiurlionio tapybos giminytė)“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 9, 634–649.
- Račiūnaitė Tojana 2014. *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII– XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Rzauskas Dainius 2025. „Dausos nėra kažkur nei kažkada – jos čia ir dabar“, prieiga internete: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/mitologas-dainius-razauskas-dausos-nera-kazkur-nei-kazkada-jos-cia-ir-dabar-285-2555072> [žiūrėta 2025 11 01].
- Saganiak Magdalena 2021. *Logos Słowackiego: Struktura myśli i teksta*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Slovackis Julius 1959. *Poezija*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- J. Slovackio Anhellis' 1923*. vertė Motiejus Gustaitis, Marijampolė: „Dirvos“ bendrovės leidykla.
- Šlekys Jonas 2001. „Maironis ir religinio romantizmo problema“, in: *Lietuvos kultūra: romantizmo variantai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 126–159.

- Trispalvė Arkties vandenyne* 1995, sud. Romualdas Svidinskas, Kaunas, „Žygeivis“.
- Uždavinys Algis 2016. *Filosofija ir teurgija vėlyvojoje Antikoje*. Komparatyvistinės Rytų ir Vakarų kultūros, filosofijos ir meno studijos, t. XIII, Vilnius: Sophia.
- Veljataga, Pillė 2019. „Kas nutiks Čiurlioniui? Ideologinės manipuliacijos 1950-ais Dailininkų sąjungoje vykusiame aptarime „Dėl M. K. Čiurlionio kūrybinio palikimo įvertinimo“, *Čiurlionis ir pasaulis, Estetikos ir meno tyrinėjimai*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 496–508.
- Venclova Antanas 1965. *Bičiulystė. Aštuonios M. K. Čiurlionio kūrinių reprodukcijos su Salomėjos Neries eilėrašciais*, Vilnius: Vaga.
- Žukauskienė Odeta 2024. *Pozuotojo istorija. Justinas Mikutis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Žukienė Rasa 2004. *M. K. Čiurlionis: tarp simbolizmo ir modernizmo*, Vilnius: Versus aureus.
- Žvaigždynų sonatos*: antologija 1997, sud. Stasė Budrytė, Vilnius: Vaga.
- Whaetherby Leif 2016. *Transplanting the Metaphysical Organ: German Romanticism between Leibniz and Marx*, New York: Fordham University Press.
- Айги Геннадий 1991. „Снова – памяти Мачерниса“, *Вильнюс*, No. 5, 73–74.
- Иванов Андрей 2009. *Николай Пунегин: очарованный Севером*, Елабуга: Елабужский гос. историко-архитектурный и худож. музей-заповедник.